HÉTFALU

Szerkesztők: Hochbauer Gyula, Kovács Lehel István

Alapította és szerkesztette (1906–1911): dr. Fekete Endre és Kiss Béla

Független művelődési és helytörténeti havilap

IX. évfolyam 6. (506.) szám

2003. június 13. – péntek

Istók János szobrászművészre emlékezve

– Nézd, milyen alakokat mintáznak a bárányfelhők Hosszúfalu kék egén! – Az ott egy juhász.

– Nem juhász az, Márton, inkább hajdú. Szabad hajdú.

– S nézd ott azt a farkast!

– Inkább kutya az, Márton, figyelő kutya!

*

Kis pásztorgyerekek heverésznek a Hegyeshegy alatti tisztás kövér füvén, tőlük nem messze tehenek legelésznek. Most mosakodtak meg a Tisztapatak hűsítő vizében, és leheveredtek, hogy kipihenjék magukat. A hétfalusi határt, a Barca mezőt és az eget kémlelik, s közben élénken beszélgetnek. Eleven képzeletük messzire elszárnyal. János az idősebb. Jövőre iskolába készül. Hosszúfaluba. Beszélgetés közben keze akaratlanul a patakmeder agyagos földjére csúszik. Megmarkolja az agyagot. Mintáz. Élénk képzelete értelmet, alakot ad a gomolygó bárányfelhőknek. Ujjai között szoborrá formálódnak. Márton az ifjabb. Apró, fekete szemei mohón fürkészik az ismeretlent.

– Mit csinálsz, kapitány úr?

– Mintázok. Testet adok a felhőknek.

– Szerintem varázsolsz. Agyagból. Az agyag varázslója vagy te, kapitány!

*

Istók János szobrászművész 1873. június 15-én született a Brassó megyei Bácsfaluban, a Hátsó utca (ma Fenyvesek utca) 12. szám alatt, földműves szülők gyermekeként. Apja, János, napszámoskodásból tartotta el a családját. Anyja Veres Borcsa Anna.

Nyolc-tíz éves korában, vakációk idején, az utcabeli gyerekekkel teheneket őriztek a Hegyeshegy oldalában. Már itt kezdett kibontakozni a szobrászat iránti kiolthatatlan szomja és a fékezhetetlen alkotó, teremtő kedve. Bárányokat, fákat, madarakat mintázott és gyúrt agyagból. Csodálkozott, hogy a hétfalusi szikár havasok anyaga milyen engedelmesen simul kezéhez. Ha egy letört ágat, kidőlt fatörzset kapott, megfaragta, s csodálkozott, hogy a hétfalusi erdők erős anyaga milyen könnyen alakul a keze alatt.

Nagyapja, Veres Borcsa István, aki mesterember volt, kőműves és vállalkozó, de művészlélek, s akit Háromszékre vagy a szomszédos Havasalföldre is gyakran meghívtak, ha egy módosabb ház vagy templom megépítéséről volt szó, fedezte fel tehetségét, s fogta nagyon korán munkára. A hétfalusi csángók között – akik félig földművesek, félig kőművesek és ácsok voltak, s a fél országot bejárták, hogy napszámoskodjanak – különben is csak addig gyermek valaki, amíg a karja még nem bírja el a malteroskanalat, az ácsszekercét vagy a kapanyelet. Így került Istók is 10 éves korában nagyapja napszámosai közé, hogy szokja a munkát.

Nagyapja – az utolsó hétfalusi '48-as honvéd – közben sokat mesélt neki és tanítgatta erre-arra, mindenre. Már apró gyermekként is gyakran a térdére ültette – mint ahogy Istók később elmesélte Beke Györgynek –, és Bem tábornokról mesélt neki. Mellette szolgált az erdélyi hadjáratban. Még a beszédét is utánozni tudta, lengyelül. János pedig vidám gyermek volt. Nevetett, kacagott nagyapja meséin, de már ekkor gyökeret vert benne a népe és a szabadság iránti szeretet. Gyerektársaival honvédeskedtek, szabadságharcosdit játszottak, s mindenkinek így mutatkozott be: Istók János honvédkapitány. Ez a név rajta is maradt. A falusi asszonyok később is így érdeklődtek utána: hogy van a kapitány úr?

Sajnos, a nagyapja egyik vállalkozása tönkrement, s mindene elúszott. Istók a maga erejére szorult. Képkereteket, dísztárgyakat faragott és eladta őket, hogy apján és nagyapján segíteni tudjon. Már korán megtanította az élet, hogy mindenért keményen meg kell dolgozni.

Tizennégy éves korában fedezte fel Kupcsay János, a hosszúfalusi fafaragászati iskola tanára, és maga mellé vette, tanítgatta. Kifizette tandíját, s Istók végre iskolába járhatott, tanulhatott. Ez volt első – s élete egyetlen – ösztöndíja. És tudásszomját a hosszúfalusi iskola üdítő forrásvizével csillapította, hogy azután hírnevét szétkürtölje a nagyvilágban. A hosszúfalusi iskolában tehetségével, életszemléletével messze kimagaslott diáktársai közül. Öntudatos, komoly és célralátó diákká vált.

Diákéveiben minden érdekelte, mindent szétbontott, felboncolt, részeire szedett, s azután összerakott. Mindig kutatott, mindent meg akart ismerni. Ez a természete sodorta egy nagy szerencsétlenségbe is. Tizenhat évesen diáktársától, Huszár Istvántól, egy dinamitgolyót kapott, s azt addig piszkálgatta, míg felrobbant, s jobb kezének három ujját szétroncsolta. Sokat szenvedett, Póka orvos kezelte, de ujjait nem tudta megmenteni, kórházba szállították, ahol amputálták őket.

1892-ben Kupcsay János Münchenbe küldte, a szobrászati akadémiára, ahol maga is tanult. Itt a híres mester, Éberle Sirius keze alá került. Nagyapja az utolsó – féltve őrzött – darab földjét is eladta, hogy János tovább tudjon tanulni. S a bajor főváros számára a megszállott tanulás fellegvárává vált, ahol tanult és dolgozott szakadatlanul. Ezekben az években soha nem járt kávéházakba, vendéglőkbe, nem szívta a művésznövendékek ünneplésektől sűrű társasági levegőjét. Münchenben sok magyar művész tanult: Koszta József, Keleti Gábor, a Hollósy Simon-féle iskola növendékei. Mindezekkel szoros összeköttetést tartott fenn, de mulatni nem ment. Unta a haszontalan fecsegéseket, komoly életfelfogása nem fért össze a bohémségekkel, s kellett a pénz is. Európai utazásra gyűjtött.

Az akadémia elvégzése után még nem érezte úgy, hogy eleget tud. Látni, tanulni és dolgozni akart, nekivágott hát Európa országainak. Hollandia, Franciaország, Olaszország művészi értékeit tanulmányozta, s élményekkel feltöltődve érkezett haza a magyar fővárosba, hogy szobrász legyen. És ettől a pillanattól kezdve pályája töretlenül ívelt felfelé. Istók János, a Csángóföld szülöttje, szobrász lett. S akkor még nem sejtette, hogy éppen emiatt életútja sok örömön viszi keresztül, de sok megpróbáltatásban is része lesz. Mert a szobrászok nevére alig emlékeznek. Nem a tehetségükön múlik. A köztéri munkákat mindig az aktuális politikai kurzus rendeli meg, olyan személyeket, illetve jelképeket ábrázolva, melyek az ő eszmerendszerét képviselik. Perc-rendszerekkel, és a hozzá tartozó „bukott" eszmékkel a szobroknak is távozniuk kell. Pedig a történelmet utólag megváltoztatni nem lehet a jelképei eltüntetésével – és szobor, Don Giovannin kívül, még senkit sem bántott, őt is csak a színpadon.

Istók nemzedéke – legalábbis az indulást tekintve – a Csontváry- és az Ady-nemzedék. De mert ő szobrász volt, nem tartozhatott a „nagy messiások", a korszakos személyiségek közé. Ott indult, a millennium hevületében, körülötte a mindent túlkiabálók hamis pátosza, de ő mintha egy évszázaddal korábbról maradt volna itt utolsó tanúnak.

(Folytatása a 3. oldalon)

A lapszámot Kovács Lehel István állította össze

* Kiadja a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság – © HMMT, 2003. * ISSN 1582-9006 *

Istók János év Hétfaluban: Ötödik levél

Dr. Papp Béla orvos úrnak,
Brassó / Sztálin város / Pavlov 72.

Kedves Béla öcsém!

A napokban kaptam Z. Muntean elvtárstól az idemellékelt levelet, illetve másolatát küldöm, melyre válaszomat elküldtem neki, az egyik tervrajzzal együtt. Ezt Neked is megküldöm levelemmel egyidejűleg, külön. Egy másik rajzot is küldök, melyet Zajzoni Rab István sírjára terveztem. Több tervrajzzal foglalkoztam, de csak kettőt küldtem el. Ezek közül az egyik nem jöhet tekintetbe, mert nem a sírhelyre állítjátok fel.

Kedves Béla öcsém, Neked is meg kell írnom, hogy a körülmények olyanok, hogy számolnotok kell a lehetőségekkel. Amint a szobor ott lesz, s a bronzöntödével és a kőfaragókkal megállapodtatok és határidőt kaptatok, akkor lehet majd megállapítani a leleplezés ünnepségének időpontját. Amint megkapjuk az útlevelet, utazni fogunk a szoborral együtt. A most megküldött tervrajz szerint a talapzatot előre el lehetne készíteni és elhelyeztetni arra a helyre, melyet kijelölnek. Így, mire odaérkezünk, a talapzat már állhatna. A szobor bronzöntését is néhány hét alatt el lehetne készíttetni, amennyiben a román felső fórumok az ügyet támogatnák. Akkor még ottlétünk alatt megtörténhetne a leleplezés. Persze, ez csak elgondolás, amely azonban meg is valósítható esetleg.

Ha még kell valami a szoborügyben, írd meg, mindent megteszek, amit csak megtehetek.

Szeretettel üdvözlöm az Emlékmű Bizottságot és általuk népünket is.

Kedves családodat melegen üdvözlöm, a viszontlátás reményében szeretettel ölel:

János bátyád

Budapest, 1957. augusztus 16.

A mester tanítványai

Istók nem foglalkozott tanítással, nem voltak állandó tanítványai, habár sok – később neves festő, szobrász – próbálkozott nála. Eggyel azonban, nehéz helyzetére való tekintettel, kivételt tett:

Göcseji Pataki Ferenc Zalaegerszegen született 1909. július 29-én. A család nehéz körülményei miatt Pesten próbált megélhetéshez jutni. Kimagasló festői tehetségét Istók János fedezte fel, és az ő segítségével iratkozott be az Iparművészeti Főiskola díszítőszobrászati osztályába. Kecskeméten halt meg 1965. január 18-án.

Nagy Imre zsögödi festőművész így emlékszik vissza Följegyzések című memoárjában Istók Jánosra (1916):

„(...) Akkor bizony majdnem egy hónap telt el, míg kijutottam a Duna-partra, olyan lassan ment a hódítás. Lassan, de bizonytalanul jelentem meg a Duna-parti kioszk előtt, ahol, pont a budai vár alatt, hosszú sorban helyezkedtek el a szobrászok műtermei. Kezdtem olvasni a neveket. Rápolthy Lajos, Lux, Roth, Istók János neve áll egy-egy névjegyen. Megtörlöm a lábam Istók János ajtaja előtt. Amint le-fel nézelődöm, mindenféle szobrot látok az ablakon keresztül. Kopogok, s utána mindjárt Istók János kövér, alacsony, vállas, köpcös termetével állok szemben, akinek egyik ujja csonka. Elmondom, hogy Csíkból jövök, szeretnék tőle tanulni, nem venne-e fel engem tanítványának.

– Sajnos, nem foglalkozom tanítással, de próbálja meg, székely barátom, Rápolthy Lajosnál, neki vannak tanítványai. (...)”

Iskolák, tanárok, mesterek

- 1887–1892: Hosszúfalusi kir. áll. fafaragászati iskola (Kupcsay János).
- 1892–1896: Akademie der Bildenden Künste, München (Éberle Sirius).
- 1896–1899: Köllő Miklós műterme, Budapest.
- 1899–1904: Stróbl Alajos mesteriskolája, Budapest.

Kupcsay János (1840–1910)

Akadémikus, szobrász, fafaragászati szaktanár. Öt évet tanult a müncheni szobrászati akadémián. 1872-től a hosszúfalusi fafaragászati iskola rajz, mintázás és műfaragás tanára. 1873-tól a Négyfalusi Kör alelnöke. Híres bútortervező és faszobrász. Az erdélyi templomok számára oltárokat és szószékeket készített.

Köllő Miklós (1861–1900)

Szülőfaluja, Gyergyócsomafalva felső népiskolájában sajátította el a fafaragás mesterségét. 1875-ben a Székely Egyesület ösztöndíjasaként a hosszúfalusi állami műfaragó iskolában Kupcsay János tanítványa, majd a müncheni akadémiára iratkozott be. 1882–1884 között Budapesten, Huszár Adolf műtermében dolgozott, 1885–1898 között pedig Zala Györgynél. Ekkor mintázta meg az aradi Szabadság-szobor mellékalakjait. Szobrai: a szegedi Szentháromság-szobor, a segesvári Petőfi-szobor, a marosvásárhelyi Kossuth-szobor. A Millenniumi emlékműre IV. Béla alakját mintázta meg.

Stróbl Alajos (1856–1926)

1876–80 között Bécsben tanult. Már egész fiatalon feltűnt szobraival és a kor legkedveltebb emlékműszobrászává vált. Budapest közterein áll Arany János-emlékszobra, a Mátyás-kút, Szent István lovas szobra, a Semmelweis-emlékmű, Jókai szobra, Eötvös József mellszobra stb. Gerster Kálmánnal közösen készítette a Kossuth-mauzóleum szobordíszét és az Erzsébet-emlékművet. Évtizedeken át a Képzőművészeti Főiskola tanára volt.

Tájszavak: D

- *dajnálni*: danolni
- *débora, delora*: eszelős, félkótyás, féleszű
- *degedt*: szekérkerék kenésére használt kőolajtermék
- *derce*: korpásan őrölt búzaliszt
- *dëréc*: a kasza fokán felhajló párkány
- *dërëk*: derék
- *dérereg*: bolyong
- *dermeszkedni*: nyújtózkodni
- *dészű*: gyűszű
- *dészü*: öv
- *dibács*: mindenhez értő, ezermester
- *diktáló*: énekvezér a siratóban
- *divó*: dió
- *dóc*: dúc, púp
- *docka, decka*: deszka
- *dóduckerék*: farsangtemetésre készített forgó kerék
- *dóducvasárnap*: farsang utolsó vasárnapja
- *donda*: idomtalan, ügyetlen, terhes nő
- *dormitor*: hálóterem
- *dögség*: lustaság
- *dömlök*: hüvelykujj
- *duccol*: tapos, széthány, rendetlenít
- *durcás*: kötekedő
- *duri! duri!*: állj meg!
- *durgó*: kisarjadt vöröshagyma

Kitüntetések

Istók János számos kitüntetést vehetett át életében:

- 1900: a párizsi Világkiállítás különdíja a *Cézár – Figyelő kutya* című szobráért.
- 1902: I. Ferenc József király koronás arany érdemkeresztje a *Széchényi Ferenc*-szoborért.
- 1903: Bácsfalu díszpolgára.
- 1903: Stróbl Alajos legmagasabb fokú ajánlása.
- 1930: Vilmos császár elismerése és köszönőlevele a Szervita téri Hetes Cs. és Kir. Vilmos huszárezred első világháborús hősi emlékművéért.
- 1934: Mickiewicz-emlékérem a budapesti Bem-szoborért.
- 1963: az Érdemes Művész címet kapta meg.
- 1968: a Munka Érdemrend arany fokozatát vette át.
- 1968: a Bem József Lengyel Kulturális Egyesület tiszteletbeli tagjává választotta.
- 1970: Kiváló Művész címmel tüntették ki.
- 2002: Négyfalu megyei jogú város díszpolgára (post mortem).

Társadalmi tevékenysége

Istók János pályájának a kezdetén a magyarországi művészetben eléggé áldatlan állapotok voltak. Az állami megrendelésen kívül alig volt valamelyes műpártolás, a szobrászgárda viszont szépszámú és tehetséges volt. A kevés állami megrendelés közül a késhegyig menő versenyben a magyar művészet ügye kicsinyes egyéni és klikkpolitikává aprózódott. Ebben az összezilált állapotban az erkölcsi értékű siker célját sokszor elhomályosította az érvényesülésért folytatott harc hevessége. Istók mindjárt azzal kezdte, hogy az asztalra csapott, és egy igen keményhangú cikksorozatban az elvadult állapotok veszélyeire figyelmeztetett. Ettől kezdve mindenütt rossz szemmel nézték és csak a támadót látták benne. De Istók a művészegyesületekben, a társadalmi életben lankadatlan eréllyel dolgozott, míg szempontjainak megértést, méltánylást és elismerést szerzett. Egész pályájának kísérője maradt a művészetpolitikai harc, amelyben a művészettől idegen szempontoknak a művészetben való meghonosodása ellen küzdött. A tiszta művészetet, a szakmai profizmust és a munkát értékelte mindenek fölött.

Művészként, emberként egyaránt a haladás ügyét kívánta szolgálni, s mint ilyen, szemben állt mindennel, ami nem kapcsolódott egybe a nép vágyaival, gondolataival. Szenvedélyesen szemben állt mindennemű értelmetlen háborúval. Az I. világháború teljében a Képzőművészeti Társulat választmányi ülésén valaki javaslatot tett, hogy alakítsanak háborús díjat. Az apró termetű, de nagyon ingerlékeny természetű csángó szobrász azonnal felugrott, és megható naivitással javaslatot terjesztett be a világbéke kikiáltásáról.

*

Istók János tagja volt a következő szervezeteknek és egyesületeknek:

- 1900-tól az Union Internationale des Beaux-Arts örökös tagja.
- 1901: a nemzeti Szalon szobrászati zsűrijének tagja.
- 1904–1908: a Magyar Képzőművészek Szobrászati Szakosztályának elnöke.
- 1915–1917: az Országos Magyar Képzőművészeti Társaság (OMKT) választott tagja.
- 1918–1919: a Magyar Nemzeti Tanács szaktanács tagja, mint a Magyar Képzőművészek Egyesületének küldöttje.
- 1918–1919: az Országos Magyar Képzőművészeti Társaság (OMKT) választott tagja.
- 1939: a Holló Mátyás Társaság társelnöke.
- 1947-től: a Magyar Népköztársaság Művészi Alapjának tagja.
- 1968: a Bem József Lengyel Kulturális Egyesület tiszteletbeli tagja.

* Szerkesztőség: RO-2212 Négyfalu, George Moroianu utca (Nagyút) 87. szám * Telefon: 0268/275 773 *

„Az élet értelme, igazi szépsége: dolgozni szakadatlanul”

(Folytatás az 1. oldalról)

Mint embert, a szókimondás, az önzetlenség és az egyenesség jellemezte. Kemény kiállt művésztársai érdekében, ha igazságtalanságot tapasztalt. S ennek következtében – a változó világban – a művészete előbb szerzett neki elismerést Londonban, Párizsban és Rómában, mint Budapesten. A nagy nyugati országok művészeti egyesületei zsűrimentességet biztosítottak műveinek, s budapesti élete mégis olyan csendes volt, mint a holland „kismestereké”. Kilencvenkilenc évet élt, de életútjának fennmaradt leírásai nem tesznek ki összesen kilencvenkilenc oldalt. S mindez azért, mert a változó világban kemény egyéniséggel, elmozdíthatatlan pontként kívánt megmaradni. A mesékbe illő Hétfalu szülöttje az Osztrák–Magyar Monarchia boldog békeidejében indult, és ezt az eszmét, ezt a világszemléletet tette magáévá. A történelem kereke pedig forgott: I. világháború, Trianon, Tanácsköztársaság, Horthy-féle Magyarország, II. világháború, s végül a kommunizmus. És ebben a hullámzásban ő megpróbált mozdulatlanul állni. Megpróbált szellemileg és eszményileg azzá maradni, amit Budapestre kerülése idején elsajátított. Azzá maradni, amivé 1896-ban Köllő Miklós, és 1899-ben Stróbl Alajos keze alatt vált. De nézzük tovább részletesen ezt a pályát...

Európai tanulmányútja után, 1896-ban tért tehát vissza Budapestre, s ott a híres székely szobrász, Köllő Miklós vette maga mellé, aki Hosszúfaluban szintén Kupcsay tanítványa volt. Itt készítette el első nagyobb lélegzetű műveit, és elsősorban épület- és díszítőszobrászatot tanult. A millenniumi ünnepség bandériumáról készített lovasszobrokat, s már ez is jelentős sikernek könyvelhető el, hisz visszaszorította az osztrák pályázókat. Díszítőszobrászként a New York palota és a Mátyás-templom szoboralakjainak restaurálásán dolgozott.

1898-ban, Köllő műtermében készítette el a *Cézár – Figyelő kutya* című vörösmárvány szobrot, amely az 1900-as Párizsi Világkiállítás elismerését vonta maga után, s sikeréért az alig 100 tagot számláló Union Internationale des Beaux Arts örökös tagjává választotta. A szobrot később a Szépművészeti Múzeum vásárolta meg.

1899-ben Stróbl Alajos mesteriskolájába került, de tanulmányai mellett már komoly pályázatokon is részt vett. Stróbl ekkor dolgozott az Arany János szoborkompozícióján, amely ma a Nemzeti Múzeum kertjét díszíti, és Istók elkészítette Toldi Miklós mellékalakját. A szoborhoz Porteleky László, a híres vívóbajnok állt modellt.

1901-ben hazatért Bácsfaluba, és feleségül vette Tuboly Ilonát (1880–1962). Kézimunkázó, csángó népviseletben készült menyasszonyi fényképére ezt írta: *„Nagyapának adja emlékül a János menyasszonya Ilona, 1901. április 5.”*

1902-ben megszületett első gyermekük, János, aki orvosi pályára lépett és a magyar hadseregben alezredes főorvos lett. Emellett szépen hegedült és verseket írogatott.

Közben, a mesteriskolában, elérte első híres eredményeit. A Vörösmarty szoborpályázaton (1902) harmadik díjat kapott, s tervét a bizottság megvette. A Nemzeti Múzeum centenáriuma alkalmából pályázatot hirdettek a múzeum alapítójának, Széchényi Ferencnek, az emlékművére. A pályázatot Istók nyerte meg, s az 1902. november 26-án a Múzeumkertben leleplezett, jobb kezében az alapító oklevél tekercsét tartó, az aranygyapjas rend hosszú, talárszerűen leomló díszruháját viselő szoborért, amelynek arcáról és alakjáról nemes méltóság árad, I. Ferenc József király koronás arany érdemkeresztjét kapta meg. A szobor egy csapásra híressé tette alkotóját, az alig 29 éves fiatal művészt. Az impozáns szobor a magyar akadémizmus talán legszebb példánya.

Ugyancsak a mesteriskolában készítette el *Parittyázó Dávid* című egész alakos szobrát. A bibliai Góliátot éppen legyőző Dávid szobra talán pont a gyermek Istók János hullámzó érzéseit, magasan szárnyaló vágyait és akaratát fejezi ki.

1902-ben készült el Ingédy László síremléke, és Bubics Zsigmond püspök márvány mellszobra. A Lajos-kút poétikus tervével magára vonta a szakemberek figyelmét. A szoborpályázatok bírái rövidesen észrevették, hogy a közeljövőben Istók Jánossal mint a szobrászművészet kivételes tehetségével kell számolni, s ettől fogva Istók neve ott volt minden magyarországi szoborpályázat nyertesei között. A Nemzeti Szalon szobrászi zsűrije tagjai közé választotta.

Az 1903-as év szimbolikus szobrainak kedvezett. Ekkor alkotta meg a *Búcsúzó juhászt* és *Az elhunyt Nagy Kálmán szobrász apotheozisát*. A Stefánia úton felállítandó *Rudolf trónörökös* szoborpályázaton második díjat nyert, Ligeti Miklóssal szemben. A pályázat körül gondok merültek fel és Istók lemondott Ligeti javára.

1903. június 1-jén érdemei elismeréseként Bácsfalu község 1178/903. számú határozatával díszpolgárává választotta a 30 éves művészt. A határozatot Bálint András bíró és Bacsó Mihály jegyző írták alá.

1904-ben befejezte a mesteriskolát, s Stróbl Alajos legmagasabb fokú ajánlására haláláig büszke volt.

1904-ben számos nevezetesség, Jókai Mór, Molnár Viktor hosszúfalusi államtitkár, Borúth Andor festőművész mellszobrát, portréját készítette el. Ekkor avatták fel a Magastátrában, Tarajkán, a Szilágyi Dezső

politikust ábrázoló plakettjét és ekkor készítette el a kassai honvédszobor pályatervét is.

1905-ben megszületett második fia, László, aki festő, szobrász, író, 1935–1939 között az *Őserő* című szépirodalmi, társadalmi, tudományos, művészeti és közgazdasági folyóirat főszerkesztője lett.

Papp és Szabolcs építőmesterekkel közösen Istók elkészítette a *Szabadságharc* emlékműtervét. Ebben az évben alkotta a sümegi iskolát megalapító Ramasetter Vince, „Sümeg atyja” szobrát, amelyet 1908-ban állítottak fel Sümegen. A sümegi temetőben, Kisfaludy Sándor sírjára helyezték el hitvese és múzsája, Szegedy Róza plakettjét.

1906–1911 között számos mellszobrot, portrét, plakettet és emlékérmet készített: Ghyczy Kálmán, Antal Gábor református püspök, Fülöp Áron, Hangay Sándor, a Magyar Labdarúgó Szövetség vándordíja, Szabad hajdú, A víz tükre stb.

1907-ben született a híres *Energia* című szobor, mely összeráncolt szemöldökű, magas homlokú, markáns arcú, erős állú férfit ábrázol, a csernátfalusi mérges Sipost (Sipos András). Ajkát összeszorítja, orrát dühösen felhúzza. Rövid kefefrizurát visel és fejét kissé előrehajtja, balra fordítja. A szobrot a szombathelyi múzeum vásárolta meg. A 82 éves Veres Borcsa István emlékére készült a *Nagyapám* című terrakotta mellszobor, amely dús szemöldökű, erős bajuszú, idős csángó férfit ábrázol, kihajtott gallérú, egyszerű kabátban.

1908-ban Holló Barnabással együtt a budapesti Kossuth Lajos-emlékmű pályázatára beadtak egy vázlatot, amellyel harmadik díjat nyertek. A debreceni Kossuth-szobor pályázatára benyújtott pályaművét – a kétfejű sassal birkózó magyar alakja miatt, talán politikai túlérzékenységből – elvetette a zsűri és csak 1000 koronával díjazták.

1910-ben hosszabb külföldi tanulmányútra ment.

Talán Feszty Árpád hatására, a főváros díszítésére és a történelmi hagyományok honfoglaláskorabeli emlékeinek megörökítésére, egy nagyszabású emlékművet tervezett a tabáni hegyoldalra. Az emlékmű részleteinek kidolgozásában minden magyar szobrász feladatot kaphatott volna. A megvalósítást nem egyszerre, hanem fokozatosan képzelte el Istók úgy, hogy egymás után következő művészgenerációk műveiből állhatott volna össze a teljes mű. A példa nélküli alkotás kivitelezését a háború gátolta meg.

1911-ben készítette el *Anyám* című fehér

Istók János: A nagyszebeni Petőfi-emlék

márvány mellszobrát, amely a Szépművészeti Múzeumba került. A középen kettéválasztott, kontyba fonott hajú, idős, ráncos nő szobra Istók 56 éves anyját ábrázolja. A portrék, mellszobrok és emlékplakettek a fizikai hasonlóság mellett az ábrázolt jellemét, belső tulajdonságait tükrözik vissza. Április 23-án leplezték le Nagyszebenben a Petőfi-emléket, és ugyanebben az évben fogott hozzá Istók két nagyobb lélegzetű pályaművéhez, Bartha Miklós szobrához és a zalaegerszegi Csány László-emlékműhöz. Bartha Miklós szobrát 1914. június 21-én leplezték le a Városligetben, a Csány-emlékmű kivitelezésébe azonban beleszólt a világháború és az ezt követő Tanácsköztársaság, s így ezt csak 20 esztendő múlva, 1931. október 11-én leplezhették le.

1911–1915 között több mellszobrot, emlékplakettet és síremléket készített. A Kerepesi temetőben állították fel Than Károly rektor és Péterffy Sándor, a tanítók atyjának síremlékét. Ekkor alkotta Dréhr János nyomdaigazgató, Király József pécsi püspök, Hevesi József író, Gobbi Alajos zenedeigazgató szobrát, valamint Bereck község részére az *ágyúsütő Gábor Áron* szobrát, amelyet egy ideig Nagyváradon őriztek, majd a Hadtörténeti Múzeumban helyezték el.

Az első világháború nem kedvezett a szobrászatnak sem – háború alatt hallgatnak a múzsák. A bizonytalanságérzet nem nyújt az alkotáshoz oly nélkülözhetetlen nyugalmat, inkább erős lendületet, drámai érzéseket szül. Ezekből sok apró vázlat készült: rohanó honvédek, pihenő honvédek, zászlós honvédek, fegyveres honvédek. A háború alatt befejezte a Holló Barnabás elhunytával félbemaradt Szent István-és Szent László-szobrokat a budapesti piarista kápolna számára.

(Folytatása a 4. oldalon)

* Kiadja a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság – © HMMT, 2003. * ISSN 1582-9006 *

Istók János szobrászművészre emlékezve

(Folytatás a 3. oldalról)

1921-ben alkotta meg egész alakos lószobrát, a *Cimborát*, amelyen az izmok, a csontok mintázata elképesztő anatómiai tudást mutat.

1922-ben készítette el a *Pelikánt*, amely álló anyamadarat ábrázol. A pelikán szárnyai alá hat kis borzos tollú, feltartott fejű, hosszú csőrű fióka bújik. Ekkor alkotta meg a *Jópofát* és a József Műegyetem Segédegyletének bronzérmét.

Az 1923–1933-as időszak a domborművek, síremlékek, emlékplakettek és hősi emlékek időszaka. Mihály Zoltán, özvegy Ulm Lászlóné, dr. Schächter Miksa és dr. Kovács József, Holló Lajos, Gárdonyi Géza, Salamon Ferenc, Józan Miklós, Szávay Gyula mellszobrai, emlékplakettjei láttak napvilágot. 1925. április 19-én leplezték le Rákosfalván, az állomástéren, az I. világháborús hősök emlékét, melyet a helyi Polgári Kör rendelt meg. 1928-ban a budapesti Császár uszoda bejárata fölé helyezték el a *Sportnő* és *Sportférfi* izmos alakjait. Ekkor állították fel a gyomaendrődi református templom kertjében az 1848–49-es szabadságharc, valamint az I. világháború hősi halottainak emlékművét, a Brassai Sámuelt ábrázoló márvány féldombormű a szegedi dómmal szemközti emlékcsarnokba került. A kolozsvári egyetemi tanár, országos nevű tudós plakettjére a Kultuszminisztérium adott megbízást, s szerves része volt a tudomány magyar nesztorai Panteonjának, amelybe a kor legnevesebb szobrászai alkottak egy-egy tudóst ábrázoló domborművet. 1929-ben készítette el muzeális becsű alkotását, a *Symphoniát*, Hetyey Gábor hegedűművész síremlékét. A zárt kompozíción a művész és hangszere teljesen egybeolvad, s szinte hallani a zenét, amely az érzékeny ujjak nyomán a húrokon támad. 1930. október 2-án leplezték le Budapesten, a Szervita téri templom falán a Hetes Cs. és Kir. Vilmos huszárezred első világháborús hősi emlékművét, melyen Krisztus lehajol a keresztfáról, és magához emeli a ló hátáról elesett vitézt. A földön, tölgyfalevelek között csákó és kard. Felül, a felhők mögül napsugarak törnek elő: *„Krisztus hitéből, hősök véréből támad fel hazánk. 1914/1918.”* Az emlékműért Vilmos császár elismerése jeléül saját aláírásával díszített fényképét és köszönőlevelét küldte el Istóknak, melyeket báró Berg Hermann cs. és k. kamarás, a Hetes huszárezred volt parancsnoka nyújtott át. 1932-ben állították fel Romhányban II. Rákóczi Ferenc fejedelmet ábrázoló domborművét, és 1933 pünkösdjén leplezték le Nagykanizsán impozáns ünnepség keretei között Árpád fejedelem nemzetségének totemállatát, a Turulmadarat, valamint a hozzákapcsolódó – a Zrínyi-család és a magyar állam címerével díszített – országzászlót. A szobrot az 1950-es években eltávolították és beolvasztásra ítélték, de a gépgyár munkásai megmentették, és 1990 pünkösdvasárnapján eredeti szépségében visszaállítva, újra fölavatták.

A két világháború közötti békeidő igencsak kedvezett a művészetnek, hisz Horthy feleségének védnöksége alatt az egész társadalom bőkezűen és készségesen sietett a nehéz helyzetben lévő képzőművészek megsegítésére. A különböző akciók, adakozások révén befolyt hatalmas összeget a bírálóbizottságok vásárlások útján teljes egészében a képzőművészeknek juttatták.

Ebben az időszakban egymást követve készített a vidéki városok számára hősi emlékműveket, többnyire katonafigurákat. Cinkota, Gyoma, Kőröstarcsa, Moson, Győrszentiván, Rákosfalva, Nagydorog, Öcsöd, Kunszentmiklós, Sárszentmihály stb. dicsekedhetnek ezekkel az alkotásokkal. Azonban ezek az emlékművek – akarva-akaratlanul – nemcsak az I. világháborúról szólnak. Sokkal több van bennük az 1848-as szabadságharcból. A szobrászt – talán nagyapja meséinek hatására – állandóan foglalkoztatta a nemzeti felemelkedés fényes pillanata. *„Körülfogtak nagyapám meséi, és azokat mintáztam meg”* – mondta Beke Györgynek. Minden szobra ’48-ról és ’48-nak szólt, ábrázoljon bárkit, bármit. Szobájának kandallóján is egy sántikáló katona állt, *„az utolsó ’48-as harcos”* – mondta.

Ezen szellem törekvéseinek megvalósulása Bem puritán, egyszerű és mégis monumentális alakja. 1934. május 13-án leplezték le a budapesti Bem téren Istók egyik főművét, a Bem-szobrot. Egyszerű katonaköpenye lobog a szélben, sebesült jobb karja felkötve, bal keze erőteljes ívben kinyújtva a végtelenbe mutat *„Előre, magyar! Ha nincs Híd, nincs Haza!”*, s az idős férfiból emberség és olyan szuggesztív erő árad, amellyel döntő győzelemre tudta vezetni a szabadságért harcoló honvédeket Piski hídjánál. A rohamra vezénylő tábornokot úgy mintázta meg Istók, hogy előbb – az anatómia követelményeinek megfelelően – a ruhátlan testét formálta meg, azután „adta rá” a ruhát és a köpenyt. A lengyel nemzeti küldöttség Istók Jánost Mickiewicz-emlékéremmel tüntette ki, és 1968. május 24-én a Bem József Lengyel Kulturális Egyesület tiszteletbeli tagjává választotta.

A második világháború által elvett alkotókedvét 1948 hozta meg, a szabadságharc centenáriuma. Egymás után mintázta meg Táncsics, Petőfi, Kossuth plakettjeit. A Táncsics-plakettet még ebben az évben leleplezték volt börtöne falán, a budai várban.

1950-ben felkérték, hogy készítse el Sztálin és Rákosi portréit, de a mester idős korára hivatkozva visszautasította a felkérést. Több állami megrendelést ezután már nem kapott. Napjai csendben teltek, a háború alatt tönkrement értékes szobrait készítette el még egyszer. 1956-ban Gábor Áront és szülőföldje számára Zajzoni Rab István csángó költő mellszobrát.

Utolsó művei a Móra Ferenc-mellszobor, amelyet Kiskunfélegyházán állítottak fel 1959-ben, Jókai Mór nagyméretű mellszobra, Gombócz Zoltán nyelvészprofesszor portréja, Pattantyús Ábrahám szobra, valamint az Istók Jánoska (1960) és az Ady Endre (1961) terrakotta érmék.

Az eléggé döcögősen haladó, de mégis újjászervezett művészi élet végül is lefújta a feledés porát Istók Jánosról és műveiről. 1963-ban az Érdemes Művész címet kapta meg, 1964-ben megszervezték gyűjteményes kiállítását, 1968-ban a Munka Érdemrend arany fokozatát vehette át és 1970-ben a Kiváló Művész címmel tüntették ki.

„Egészséges, János bácsi?” – kérdezték tőle, s Istók így felelt: *„Az öregség nem betegség, hanem állapot.”* Hajlíthatatlanul érte meg a 99. életévét, s ha egészsége engedte, dolgozott, mert a munkát, az alkotást tartotta a legfontosabbnak.

1972. február 22-én halt meg Budapesten, alig pár hónappal 100 éves születésnapja előtt. A matuzsálemi kort megért hétfalusi csángó szobrászművészt a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra 1972. március 6-án délután 2 órakor.

*

Ha Istók János gazdag életművén végigtekintünk, egy sajátos művészi fejlődés, egy sajátos életút bontakozik ki előttünk. Megérte saját utókorát. Egy másik század tanúja ő. Barátja volt Jókai, Mikszáth, Feszty Árpád, Kiss József. Két kor határán érkezett el a művészi érettséghez és művészete a régi és új közé ékelődött. A millenniumi rendelések az akadémista pátosznak kedveztek, a műveken a neobarokk, a szecessziós dekorativitás dominált. Fadrusz monumentális realizmusát senki sem követte... A világ megváltozott. A XX. századi szobrászatot már Ferenczy Béni és Medgyessy Ferenc művei jellemzik. *„Azelőtt messziről megismertem szobraidat a kiállításon, most már nem lehet, mert mindenfele csupa Medgyessy-szobrokat látok”* – mondta Istók 1940 körül Medgyessy Ferencnek. Istók is próbált haladni a korral, a korai dekorativitása leegyszerűsödött, helyébe a kompozíció tömörsége lépett. Többet kínált a századelő eredményeinél, de a forradalmian újhoz nem érkezhetett el. Az erő, a gondolat ereje és a mintázás ereje, ez a két jellemzője minden Istók-szobornak. Az erő százféle megnyilvánulásban. Az eszmei mondanivaló, a jellemábrázolás és a kifejezés ereje. Az erő apoteózisa. És Istók figurái egy-két vonalból tevődnek össze. Hisz ő már magában elvégzi a mélylélektani elemzést, s a szoborra már csak az eredmények kerülnek. Mennyire kifejezőbbek így. Mennyire elevenek ezek a szimbólumok, impressziók. Tökéletesen mintázott szenvedélyességek, precízen ábrázolt drámai helyzetek. Az emberi lélek nagy ingadozásai, szélső helyzetei. S a művész lelkében felizzott szenvedélyek egy ujjbegynyi simítással felkerülnek az agyagra. A megtestesült fantázia, az alakot öltött álom. Képzeletében már készen áll minden, mikor kezébe veszi az agyagot. S a szobron, mint egy fényképen, megjelennek a jellemvonások. Istók varázsol az agyagból...

Kovács Lehel István

Tiszteletnyilvánítás

Születésének 110. évfordulóján, 1983. június 16-án, a Farkasréti temetőben megemlékeztek a szobrászművészről. Vezérszónok Gádor Endre volt, a Művelődési Minisztérium Képzőművészeti Osztályának vezetője.

Születésének 120. évfordulója alkalmából a négyfalusi Városi Tanács Bácsfaluban utcát nevezett el róla.

2002. február 22-én, halálának 30. évfordulóján a Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság küldöttsége helyezte el sírjára a kegyelet virágait.

2002. szeptember 26-án a négyfalusi Városi Tanács 108/2002. számú határozatával Négyfalu megyei jogú város díszpolgárává választotta.

2002-ben, a művész halálának 30 éves évfordulója alkalmából a Lengyel Társadalmi Emlékbizottság, a Lengyel Köztársaság budapesti nagykövetsége, Ferencváros Önkormányzata, valamint a Magyarországon élő lengyelek emléktáblát helyeztek el Istók budapesti lakásán (Raday utca 22. szám).

A Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság a 2003-as évet Istók János évvé nyilvánította, a Művész születésének 130. évfordulója alkalmából.

A Bem-szobor avatóünnepsége

***Istók János életműve*: más mint 200 szobor alkotója; más mint 40 kiállítás résztvevője; 10 társaság tagja.**